

АНЁЛЫ Ў БІБЛЕЙСКАЙ ПРАСТОРЫ

Агульнавядома, што слова «анёл» (грэч. *angelos*) перакладаецца як «пасланец», «вястун». Уяўленні пра анёлаў маюцца ў розных культурах: вікінгі называлі іх валькірыямі, персы – фравашамі, індзійцы – апсарамі... Ёсць яны ў даасізме і будызме, зараастрызме і ісламе; асаблівае і надзвычай важнае месца займаюць анёлы ў хрысціянстве, невыпадкова цягам доўгага часу (да XVIII стагоддзя) у Еўропе існавала і развівалася такая самастойная дысцыпліна, як хрысціянская анёлалогія. Яна месціла ў сабе багаслоўскія, містычныя, філасофскія, антрапалагічныя характарыстыкі анёлаў, адпаведныя ўяўленні пра іх паходжанне, іерархію, прызначэнне і функцыі, узаемаадносіны з Богам і чалавекам.

Анёлы належаць да тых біблейскіх персанажаў, да якіх наша свядомасць звяртаецца найчасцей. «Анёлы старэйшыя за нас на два дні і дзве ночы, – скажа слынным аргенцінскім пісьменнікам Хорхе Луіс Борхес у сваёй «Гісторыі анёлаў». – Гасподзь стварыў іх у дзень чацвёрты, і яны, паміж толькі што створаным сонцам і першым месяцам, пазіралі на нашу зямлю...» І звернецца, у прыватнасці, да таго месца з Кнігі Ёва, дзе Бог нагадвае аб пачатку свету, калі Ім былі закладзены і ўмацаваны «асновы зямлі» «пры ўсеагульнай радасці ранішніх зорак, калі сыны Божыя ўсклікалі ад захаплення» (Ёў. 38: 4-7) [1]; «няцяжка здагадацца, – піша Х. Л. Борхес, – што гэтыя сыны Божыя і зоры, якія спяваюць, – анёлы» [цыт. па: 2, 5].

Між тым у Кнізе Быцця гаворкі наўпрост аб стварэнні анёлаў няма. Аднак шматлікія каментатары Бібліі мяркуюць, што ў першым радку Святога Пісання («На пачатку стварыў Бог неба і зямлю»; Быц. 1: 1) пад «небам» маецца на ўвазе якраз нябачны горні анёльскі свет. Менавіта ў значэнні месцазнаходжання анёлаў слова «неба» шматкроць сустракаецца ў Кнізе кніг (Трэцяя кніга царстваў 22:19; Паводле Мацьвея Сьвятое Дабравесыце 18: 10 і інш.).

Знаўцы Бібліі заўважаюць пры гэтым, што хоць акт стварэння анёлаў і быў духоўным, яны ўсё ж не з'яўляюцца адвечнымі, бо такім ёсць толькі сам Гасподзь. Анёльскі ж свет, паводле Аўгусціна, «зладжаны так, што ў сузіранні неаслабным, у нязменнасці пастаяннай, хоць зменлівы, але нязменны, атрымлівае ён насалоду» ад «вечнасці і нязменлівасці» [цыт. па: 2, 10] Госпада.

Паказальна, што анёлы, якія атачаюць прастол Божы, у Бібліі нярэдка вызначаюцца як «нябеснае воінства», «войска Божае», напрыклад: «...я бачыў Госпада на троне Яго, і ўсё войска нябеснае стаяла пры Ім, праваруч і леваруч ад Яго» (3 Цар. 22: 19); «...я правадыр войска Гасподняга, цяпер прыйшоў» (Нав. 5: 14). Іначай кажучы, локус «неба» мае тут духоўную сутнасць, у адрозненне ад зямлі – свету дольняга: «Неба – неба Госпаду, а зямлю Ён даў сынам чалавечым» (Пс. 113: 24). Неба ж, якое мы бачым, – не духоўнае, не «неба нябёсаў», а матэрыяльнае, і яно ёсць той жа цвёрдзю, па сутнасці – той жа зямлёю, што і ўласна зямля: «І назваў Бог цвёрдзь небам»,

а «сушу зямлёю» (Быц. 1: 8, 10). Але паміж двума небамі няма непраходнай бездані, бо неба – «Трон Божы», а зямля – «падножжа нагам Ягоным» (Мацв. 5: 34-35).

Анёлы, такім чынам, – істоты духоўныя; разумныя, справядлівыя, здольныя да эмоцый, надзеленыя мудрасцю і вялікім веданнем, несмяротныя, яны, аднак, не вечныя ў тым сэнсе, у якім вечны Бог – бясконцы і бязмежны. Асобную ўвагу біблеісты звяртаюць на такую ўласцівасць анёлаў, як бесцялеснасць, лічачы неабходным падкрэсліць: бесцялеснымі, бясплотнымі, нярэчыўнымі анёлы з'яўляюцца «толькі ў параўнанні з насельнікамі матэрыяльнага свету, а ў параўнанні з Богам – адзіным, хто можа быць прызнаны абсалютна і сапраўды духоўным, – іх быццё можа ацэньвацца як матэрыяльнае, рэчыўнае і абмежаванае» [2, 15]. Найперш таму, што анёлы – істоты тварныя, а значыць – маюць форму, межы, цела. Іншая справа, што цела гэтае найчасцей бачыцца знаўцам Бібліі як эфірнае, ветрападобнае, або як светлавае, або як вогнепадобнае. Бліскучы расійскі мысляр М. А. Лоскі (1870-1965; дарэчы, наш зямляк, нарадзіўся ў Віцебскай губерні) пісаў, што анёлы, не маючы цела матэрыяльнага, маюць «прасторавае цела» – са святла, цяпла, гукаў і пахаў.

Паводле Дыянісія Арэапагіта [*1], нябесная іерархія выглядае наступным чынам: вышэйшыя анёльскія чыны – гэта серафімы, херувімы і прастолы; сярэднія – улады, панаванні і сілы; ніжэйшыя – пачаткі, арханёлы і анёлы [гл.: 2, 117-150]. Найбліжэй да чалавека анёлы апошняй, трэцяй трыяды; найбліжэй да Бога і, адпаведна, наймудрэй – анёлы першай трыяды.

Хаця анёлаў вакол прастола Гасподняга «процьма цьмы і тысяча тысячаў» (Адкр. 5: 11), усё ж непасрэдна «перад тронам Ягоным» (Адкр 1: 4) іх сямёра; менавіта яны маюць імёны, і сутнасць іх асаблівая: «Таямніца сямі зорак, якія ты бачыў у правіцы Маёй, і сямі залатых сьветачаў: сем зорак – анёлы сямі цэркваў; а сем сьветачаў, якія ты бачыў, – сем цэркваў» (Адкр. 1: 20).

Анёлы маюць шэраг характарыстык – як базавых, скразных, універсальных, так і менш устойлівых, лакальных. Сярод найбольш істотных, дамінантных, адпачаткавых палягаюць характарыстыкі і вонкавага аблічча анёлаў, і пэўных іх дзеянняў і ўчынкаў, і пэўных локусаў, з'яў і прадметаў, якія суправаджаюць існаванне анёлаў у біблейскай прасторы і ва ўяўленнях чалавека пра іх. З усіх анёльскіх атрыбутаў найчасцей сустракаюцца тры – крылы, труба, меч.

Паводле Бібліі, шасцю крыламі надзелены анёлы з першай трыяды – серафімы: «Вакол Яго стаялі серафімы; у кожнага зь іх па шэсьць крылаў: двума засланыя кожны аблічча сваё, і двума засланыя ногі свае, і двума лётаў» (Іс. 6: 2). У кожнага ж з херувімаў «па чатыры крылы» (Ез. 10: 21) і «чатыры твары: першы твар – твар херувімавы, другі твар – твар чалавечы, трэці твар – ільвіны і чацьвёрты – твар арліны» (Ез. 10: 14). Крылы маюць таксама анёлы і арханёлы.

Яшчэ адзін характэрны атрыбут анёла – труба; трубнымі гукамі анёлы, пасланцы і вестуны Бога, абвешчаюць яго волю, нагадваюць аб яго ўсеўладнай прысутнасці ў светабудове, аб яго ўсёвырашальным удзеле ў

падзеях і лёсах асобнага чалавека і чалавецтва. Асабліва ў гэтым сэнсе яскрава, трагічна-магутна засведчаны праявы сілы Божай на зямлі Янам Багасловам: «І сем анёлаў, што мелі сем трубаў, падрыхтаваліся трубіць» (Адкр. 8: 6), і кожны з іх абвясціў пра чарговае нечуванае бедства: град і агонь змяшаліся з крывёю, і траціна ўсіх дрэваў згарэла, траціна мора напоўнілася крывёю, і траціна ўсяго жывога, з караблямі ўключна, загінула, траціна водаў зрабілася палыном, і траціны сонца, месяца і зорак пагаслі, саранча выйшла з бездані, каб мучыць яшчэ жывых, каб шукалі яны смерці як выратавання, ды нават смерць уцякала ад іх... (гл.: Адкр. 8-9). Трубнымі гукамі абвясчаюць анёлы Судны дзень, і анёлы ж выліваюць на зямлю «сем чараў гневу Божага» (гл.: Адкр. 16-21).

Нарэшце, паколькі анёлы ёсць «нябеснае воінства», яны могуць быць узброены мячом, бо з яго дапамогай анёл здзяйсняе Божае пакаранне, з ім ахоўвае сад Эдэмскі і «дарогу да дрэва жыцця» (Быц. 3: 24). Нярэдка паяўленне анёлаў суправаджаецца агнём; агонь нясе ў сабе ачышчальную сілу; і сам анёл можа прыпадабняцца да агню. Так, у пустыні «ў полімі вогненнага цярнавага куста» (Дзеі 7: 30) з'явіўся анёл Гасподні Майсею.

Наогул, функцыі анёлаў надзвычай розныя. Анёлы актыўна ўдзельнічаюць і ў старазапаветных гісторыях (напрыклад, анёлы выводзяць з Садома Лота і дзвюх яго дачок (Быц. 19: 16); анёл спыняе Абрагама, гатовага закалоць свайго сына на ахвярніку (Быц. 22: 12), і інш.), і ў новазапаветных (анёл з'яўляецца Дзеве Марыі, паведамляючы, што ад Духу Святога народзіць Яна Сына, Ісуса Хрыста (Лук. 1: 28-38); віфлеемскім пастухам прыносіць анёл радасную вестку аб нараджэнні Збаўцы (Лук. 2: 9-12); ад анёлаў дазнаюцца жанчыны аб уваскрэсенні Хрыста (Лук. 24: 23) і г. д. Ісус Хрыстос гаворыць пра анёлаў малых дзяцей: менавіта гэтыя анёлы «на нябёсах заўсёды бачаць аблічча Айца Майго Нябеснага» (Мац. 18: 10). Ён жа папярэджвае вучняў, што «пры сканчэнні веку» «выйдучь анёлы і аддзеляць ліхіх з асяродзьдзя праведных» (Мац. 13: 49)... Шэраг біблейскіх сюжэтаў з удзелам анёлаў можна доўжыць і доўжыць.

Адпачаткава чыстыя і паслухмяныя, анёлы шчыра і аддана служаць Госпаду, часткай промыслу якога яны з'яўляюцца; яны паведамляюць чалавеку аб волі Бога, апякуюць людзей, клапацяцца пра іх, ўмацоўваюць іх дух і цела, папярэджваюць аб небяспецы, абараняюць і ратуюць, дапамагаюць годна прайсці праз маральныя і фізічныя выпрабаванні, накіроўваюць і падказваюць шлях. «А Піліпу анёл Гасподні сказаў: устань і ідзі на поўдзень...» (Дзеі 8: 26), – сведчаць, напрыклад, Дзеі Святых Апосталаў. У такім ракурсе анёл – своеасаблівы ідэал, ахоўнік і выратоўца; як кажуць немцы, *ein guter Engel* (добры анёл), *der rettende Engel* (выратоўны анёл). Яўленне анёла можа збянтэжыць, выклікаць замяшанне і жах, бо, апроч іншага, анёл можа паведаміць чалавеку аб хуткай смерці або прыйсці за яго душой (анёл смерці можа мець пры сабе меч з атрутай). А можа выклікаць ціхую радасць і заспакаенне, – усё залежыць ад памкненняў і ўчынкаў канкрэтнага чалавека і ад волі Госпада ў дачыненні да яго. Анёл

мога з'яўляцца чалавеку ў снабчаннях, крозах, відзяжах, у выглядзе пэўных знакаў (знаменняў).

Ёсць, аднак, і іншыя анёлы, тыя, каго бязмежная ганарлівасць і амбіцыйнасць, эгаізм і прага ўлады падштурхнулі да ўдзелу ў паўстанні, узнятым Сатаной. Яны страцілі святасць, сталі часткай свету цемры, увасабленнем грахоўнасці, ворагамі Госпада; адпаўшы ад Бога, яны былі прагнаны ад твару Яго, нізрынуты з нябёсаў. Гэтыя злыя духі валодаюць немалой спакушальнай сілай і ўяўляюць вялікую небяспеку для чалавека, перадусім слабага і хісткага ў сваёй веры. Традыцыйна канфлікт паміж анёламі святла і анёламі цемры ўспрымаецца як адвечнае супрацьстаянне добра і зла.

Важна помніць, што часам д'ябал ў сваіх каварных мэтах можа прымаць анельскае аблічча. Хрысціянскае багаслоўе сцвярджае: толькі поўная перакананасць, цвёрдая ўпэўненасць чалавека ў тым, што ён бачыць перад сабой менавіта анёла, павінна скіраваць яго да падпарадкавання вышэйшай сіле, да ўспрыняцця тых або іншых пададзеных ёю знакаў і ўказанняў. Усякае ж сумненне павінна насцярожыць, спыніць, перасцерагчы чалавека ад паспешлівых рашэнняў. Асабліва часта сустрэчы з выгнанцамі, адвержанцамі, анёламі зла (нямецк. *ein böser Engel*) адбываюцца ўначы – у час, калі актывізуюцца дэманічныя сілы. Апошнія могуць узняць чалавека ў паветра, заманіць у пастку, аднесці далёка ад дому, і спатрэбяцца немалая мужнасць і вера, каб адужаць гэтую д'явольскую напасць. Аднак з нявіннай, чыстай істотай злы дух не ў стане саўладаць; больш за тое, для яго самога такая сустрэча абяцае рэальную небяспеку.

Тут мае сэнс зноў звярнуцца да разважанняў ужо згаданага філосафа М. А. Лоскага. Паводле яго, чалавек у сваім заўсёдным імкненні дасягнуць «абсалютнай паўнаты быцця» мусіць выбіраць адзін з супрацьлеглых шляхоў – або шлях да Бога як да «адпачаткавага Абсалютнага Добра», або шлях да Сатаны, на які ступае той, хто сябе самога ўяўляе ўладаром усіх іншых істотаў. Магчымае, аднак, і менш рашучае адпадзенне ад Бога. Прайшоўшы праз выпрабаванні адзінотай і адчаем, праз абыякавасць да лёсу іншых і засяроджанасць на асабістых перажываннях, сумленны чалавек усё ж знойдзе ў сабе сілы адпрэчыць зло, справіцца са спакусамі і перашкодамі, вырашыць уласныя духоўна-душэўныя супярэчнасці на карысць «жыцця ў Хрысце». «У нашым царстве быцця Бог з д'яблам змагаюцца і поле іх бітвы – сэрцы людзей...» [3, 342], – пісаў М. А. Лоскі.

У самых цяжкіх варунках мы якраз і спадзяемся на свайго добрага анёла, анёла-ахоўніка, ахоўніка-абаронцу, на дабратворнае і міласцівае садзейнічанне таго, каго протаіерэй С. Булгакаў (1871–1944; знакаміты расійскі філосаф і багаслоў) называў «невядомым і блізім Другам». Думаецца, напрыканцы мае сэнс прывесці разгорнутую цытату з працы С. Булгакава «Лесвіца Іакаўля (Пра Анёлаў)»: «Гэты *іншы* (тут і далей курсіў аўтара. – *Е. Л.*) для кожнага чалавека, гэты друг, Богам дадзены і створаны для яго, ёсць яго анёл-ахоўнік, які заўсёды яго пільнуе, жыве з ім *адным жыццём*. Ён – самы блізкі, хаця і далёкі, бо нябачны, нячутны, недаступны

ніякаму цялеснаму ці нават душэўнаму ўспрыманню. Гэткае ціхае і лагоднае яго духоўнае дакрананне, што незаўважная і сама ягоная прысутнасць для чалавека... Анёл-ахоўнік, жыхар горняга бясплотнага свету, не мае прамога доступу да нашага рэчаўнага свету, да нашай цялеснай існасці. Вядома, ён мог бы ўскалануць яе або нават разбурыць гэтую нашу тленную прыроду страшным яўленнем сваім (адкуль і вынікае яшчэ старазапаветны жах перад яўленнем анёла: нельга ўбачыць яго тварам у твар і не памерці). Але на гэтае яўленне неабходна непасрэдная воля Боская... У бітве духоўнай без гэтага заступніка разбурана і атручана, разбэшчана і знішчана была б наша існасць. Нас заўсёды ахоўвае ад падобнага гэты стратэг, воін духоўны. У гэтым ён актыўна дзейны, безупынна напружаны, ён дзейнічае ўсёю моцаю сваёй. Але зямнога друга, апекаванага ім чалавека, ён не гвалтуе... Ён песціць і мілуе яго душу, яго шэпт у чутным маўчанні навявае ёй добрыя мыслі, якія ў ёй самой нараджаюцца, аднак у такой ціхасці і лагоднасці, што душа не заўважае ўнушэння... Ён *глядзіць* у душу нашу і бачыць нас, і гэтага дастаткова для таемнай маўклівай размовы души з вышэйшым сваім «я»... Гэты «ўплыў» не паддаецца ніякаму ўліку, але не ад слабасці, а ад глыбіні і пяшчотнай інтымнасці сваёй. Ён падобны да натхнення, праз якое чалавеку адкрываецца яго ўласная глыбіня» [цыт. па: 3, 374].

Нядзіўна, што анёлы вельмі часта прыцягвалі і прыцягваюць да сябе ўвагу пісьменнікаў, выконваючы надзвычай істотную (а часам – вызначальную) ролю ў стварэнні іх мастацкіх парадыгмаў. Аднак гэта ўжо тэма для іншага матэрыялу.

ЗАЎВАГІ

*1. Дыянісій Арэапагіт жыў у I ст. у Афінах, быў чалавекам надзвычай адукаваным, членам старажытнай судовай калегіі (іначай – Арэапагу). Быў пасвечаны ў хрысціянства самім апосталам Паўлам, стаў яго адданым вучнем і паслядоўнікам, першым епіскапам Афінаў. Ёсць, аднак, сцверджанні, паводле якіх аўтарства «*Corpus Agraphiticum*» належыць іншаму чалавеку, што жыў не раней за другую палову V ст.; на карысць гэтых высноў сведчаць, як мяркуюць даследчыкі, і асаблівасці мовы сачыненняў, і некаторыя прыведзеныя ў іх рэаліі і факты, якія не маглі мець месца пры жыцці Дыянісія Арэапагіта.

ЛІТАРАТУРА

1. Біблія: Кнігі Сьвятога Пісаньня Старога і Новага Завету кананічныя ў беларускім перакладзе / пер. В. Сёмухі. – Duncanville, USA: Word Wide Printing, 2002. Далей усе цытаты, напісанні імёнаў і мясцінаў з Бібліі падаюцца менавіта па гэтым выданні.

2. Книга ангелов: Антология христианской ангелологии / сост., вступ. ст., примеч. Д. Ю. Дорофеева. – СПб.: Амфора, 2005.

3. *Лосский, Н.О.* Бог и мировое зло / Н. О. Лосский. – М.: ТЕРРА – Книжный клуб; Республика, 1999.

